JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hautamäki, Antti

Title: Totuuden jälkeen

Year: 2021

Version: Published version

Copyright: © 2021 Tieteellisten seurain valtuuskunta

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Hautamäki, A. (2021, 39). Totuuden jälkeen. Tieteessä tapahtuu, (5), 72-74. https://journal.fi/tt/article/view/112061

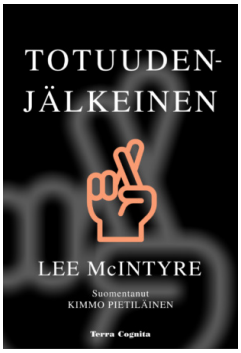

Totuuden jälkeen

Lee McIntyre: *Totuudenjälkeinen.* Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita 2021.

Termi ”totuudenjälkeinen” (engl. *post-truth*), nousi yleiseen tietoisuuteen vuonna 2016, kun *Oxford Dictionaries* teki siitä vuoden sanan. Termiä oli alettu käyttää jo aikaisemmin, mutta nyt sille annettiin tarttuva määritelmä. Totuudenjälkeinen liittyy olosuhteisiin tai tarkoittaa olosuhteita, joissa objektiivisten faktojen vaikutus julkiseen mielipiteen muokkaamisessa on pienempi kuin tunteisiin tai henkilökohtaiseen uskomukseen vetoaminen. Donald Trumpin valinta presidentiksi sekä hänen mielipiteensä ja kannanottonsa presidenttinä ollessaan nostivat totuudenjälkeisen melkeinpä päivittäiseksi uutisaiheeksi Yhdysvaltojen mediassa ja julkisuudessa. Monet tutkijat alkoivat analysoida totuudenjälkeistä ja aiheesta ilmestyi huomattava määrä julkaisuja. Yksi näistä on Lee McIntyren kirja *Post-Truth* (2018), joka ilmestyi tänä vuonna myös suomeksi. Kirja on yleistajuinen esitys aiheesta ja se käsittelee kohtalaisen laajan kirjon asiaan liittyviä teemoja, kuten tieteen kieltäminen, kognitiiviset vinoutumat, perinteisen median rappeutuminen, sosiaalinen media ja postmodernismi.

Uskomukset ennen faktoja

Totuudenjälkeiseen liittyy erilaisia asenteita tai suhteita totuuteen. Erehdys on eri asia kuin valehteleminen ja totuuden sivuuttaminen on eri asia kuin totuuden kieltäminen. Keskeistä totuudenjälkeisessä on asettaa omat uskomukset faktojen edelle: asiat ovat niin kuin henkilöstä tuntuu. Totuutta on puolestaan riippumattomuus uskomuksista ja mielipiteistä. Totuudenjälkeinen tarkoittaa, että uskomuksen puolesta ei tarvitse esittää todisteita ja vastaväitteet torjutaan. Hyvä esimerkki on ilmastonmuutoksen kieltäminen, tarkemmin sen kieltäminen, että ilmastonmuutos aiheutuu ihmisen omasta toiminnasta, etenkin fossiilisten polttoaineiden käytöstä. Ehkä dramaattisin seuraus totuudenjälkeisestä on todellisuuden kieltäminen, silloin eletään valhemaailmassa, jossa asiat eivät mene kuten uskotaan.

Tieteen kieltäminen strategiana

Kirjan peruskysymys ei kuitenkaan ole, mitä totuudenjälkinen tarkoittaa – siitä on riittävä konsensus – vaan miksi totuudenjälkeinen on saanut niin suuren jalansijan. Aloitetaan tieteen kieltämisestä. Taustaksi McIntyre tuo esiin tieteeseen liittyvän systemaattisen epäilyn ja tieteen tulosten epävarmuuden, mutta myös vaatimuksen todisteiden esittämisestä.

Varhainen esimerkki tieteen kieltämisestä on tupakkateollisuuden kampanja tiedettä vastaan. Tutkimus oli tuonut esiin yhteyden nikotiinin ja keuhkosyövän välillä. Tupakkateollisuus kehitti strategian, jonka mukaan kiellettiin, että tupakan aiheuttamasta syövästä olisi todisteita, ja rekrytoitiin joukko tutkijoita kyseenalaistamaan näitä tutkimuksia. Tätä vuonna 1953 syntynyttä strategiaa pidettiin hengissä aina 1990-luvun loppupuolelle asti, jolloin oli pakko myöntää, että tutkimus oli kiistatta osoittanut tupakan ja syövän yhteyden. Tässä esimerkissä perusmotiivi oli suojella tupakkateollisuuden valtavia voittoja.

McIntyren mukaan tupakkateollisuuden strategiasta tuli malli tieteen kieltämiselle: perustetaan ajatuspaja, ”tutkimuslaitos”, todistelemaan, että tieteen tulokset ovat epävarmoja ja asiassa on toinenkin puoli. Samaan aikaan käydään kampanjaa mediassa oman asian puolesta ja lobataan päätöksentekijöitä. Tätä strategiaa käytettiin esimerkiksi väittelyssä ydintalvesta, happosateista, otsoniaukosta ja ilmastonmuutoksesta. Ilmastonmuutoksen kieltämiseksi öljyteollisuus (etenkin Exxon Mobil) perusti ja rahoitti Heartland Instituten kieltämään ilmaston lämpenemisen. Ilmastonmuutoksen kieltämiseen on perustettu muitakin instituutteja, kuten Amerikan Petroleum Institute (API), jonka tavoitteeksi on asetettu muun muassa, että keskimääräinen kansalainen ja media ”ymmärtävät” ilmastotieteen epävarmuudet. Ilmastonmuutoksen kieltäminen on sikäli vakava esimerkki, että aivan valtaosa tutkijoita pitää ilmastonmuutosta todistettuna asiana. Siitä huolimatta väestössä on huomattavan paljon ilmastonmuutoksen kieltäjiä, joten strategiat ovat toimineet yllättävän hyvin. Selityksiä tähän voidaan hakea psykologiasta.

Kognitiiviset vinoumat

Kirjan luku ”Kognitiivisen vinouman juuret” on yksi parhaista. Luku alkaa Leon Festingerin kognitiivisen dissonanssin teorialla (1957), jonka mukaan ”tavoittelemme uskomusten, asenteiden ja käyttäytymisen harmoniaa ja tunnemme psyykkistä epämukavuutta, kun ne eivät ole tasapainossa”. Omanarvontunnon säilyttäminen on keskeinen tavoite dissonanssin purkamisessa. Tästä puhuu tunnettu sananparsi: ”Happamia”, sanoi kettu pihlajanmarjoista. Toinen varhainen teoria on Solomon Aschin mukautumisteoria (sosiaalinen konformismi vuodelta 1955): haluamme olla samaa mieltä muiden kanssa ja vähentää sosiaalisia jännitteitä. Kolmas klassinen teoria on Peter Cathcart Watsonin teoria vahvistusvinoumasta (*confirmation bias*, 1960), jonka mukaan ihminen on taipuvainen pai-

nottamaan omia ennakkoluulojaan tai hypoteesiaan tukevaa informaatiota. Kuten McIntyre toteaa, nämä vinoumat eivät yksin mitenkään selitä totuudenjälkeistä, joka on vasta 2000-luvun ilmiö.

Uudemmat kognitiivisen psykologian tutkimukset ovat tuoneet lisää tietoa taipumuksistamme vinoumiin. Etenkin Tverskyn ja Kahnemanin tutkimukset ovat tärkeitä. Keskeinen havainto on, että todeksi toivomamme ohjaa ajatteluamme: motivoituneessa päättelyssä etsimme todisteita uskomuksemme puolesta. Uskomuksemme ovat yllättävän pysyviä, emmekä välttämättä luovu niistä, vaikka ne todetaan virheellisiksi. Tämä on todettu esimerkiksi poliittisten uskomusten kohdalla. Ihmiset ovat myös taipuvaisia yliarvioimaan osaamisensa ja kykynsä. Kognitiiviset vinoumat ovat syvästi inhimillisiä eivätkä sinänsä vaarallisia. Mutta tilanne muuttuu aivan toiseksi, kun vuorovaikutus muiden kanssa kapenee ja siiloudumme omaan kuplaamme tai kognitiivisia vinoumia aletaan tietoistesti hyödyntämään manipulaatiossa.

McIntyre esittelee lyhyesti Yhdysvaltojen perinteisen median rappeutumisen. Yksi kehityslinja oli konservatiivisiin arvoihin sitoutuneen median (MSNBC, Fox News ym.) nousu haastamaan perinteisen median 1990-luvulla. Siihen media reagoi korostamalla objektiivisuutta, joka tulkittiin reiluudeksi ja tasapuolisuudeksi. Objektiivisuuden nimissä tuotiin esiin kiistakysymysten ”molemmat puolet”. Tämä johti siihen, että jopa faktoihin perustuvissa kysymyksissä piti kuulla toista, skeptistä osapuolta, jolle annettiin yhtä paljon ruutuaikaa kuin varsinaisille asiantuntijoille. Näin faktakysymyksistä tuli kiistakysymyksiä ja mielipiteet asetettiin samanarvoisiksi tutkitun tiedon kanssa. Myöhemmin tällaisesta ”tasapuolisuudesta” on pyritty eroon.

Sosiaalisen median rooli

Sosiaalisen median roolista totuudenjälkeisessä ajassa on kirjoitettu jo paljon. Vuonna 2016 tehdyn selvityksen mukaan 62 prosenttia yhdysvaltalaisista aikuisista sai uutisensa sosiaalisesta mediasta ja tästä 71 prosenttia Facebookista. Siis lähes puolet aikuista saa nykyään uutisensa Facebookista. Tämä helpottaa valeuutisten levittämistä. Valeuutiset ovat tahallaan laadittuja valheellisia uutisia, esimerkkeinä uutinen siitä, että Obama ei ole syntyään amerikkalainen, tai siitä että holokaustia ei ole koskaan ollutkaan. Paradoksaalisesti Trump, joka itse levitti valeuutisia, syytti mediaa ”valeuutisista”, kun se raportoi hänelle epämieluisia asioista. Valeuutisia vastaan taistelu on hidasta ja työlästä. Sosiaalisen median jättiläiset Google ja Facebook ovat ilmoittaneet poistavansa valeuutiset ja sulkevansa valeuutisia levittävät tilit. Kovin tehokasta tämä toiminta ei ole ollut. Siksi McIntyre pohtii mahdollisuutta ”hukuttaa” sosiaalisen median käyttäjät oikeisiin uutisiin. On kuitenkin parempi kehittää medialukutaitoa ja lähdekriittisyyttä, koska vaarana on infoähky.

Totuus vai perspektiivi?

Kirjan filosofisesti kiinnostavin kuudes luku pohtii postmodernismin osuutta totuudenjälkeiseen. McIntyre yrittää todistaa, että vaikka postmodernismia ei ehkä voikaan osoittaa suoraan syylliseksi totuudenjälkeiseen, niin sitä voidaan pitää totuudenjälkeisen ”kummisetänä”. Tämä rooli sille tulee objektiivisen totuuden kieltämisestä. Postmodernistit eivät kuitenkaan kiellä totuutta, mutta pitävät sitä perspektiivisenä. Juuri perspektiivisyyden ulottaminen luonnontieteisiin on keskeinen postmodernismin ”synti”. Konservatiiviset tieteen kriitikot saattavat nyt vedota tieteen perspektiivisyyteen ja esittää, että vallitsevan tieteen konsensus esimerkiksi ilmastonmuutoksesta on vain yksi perspektiivi. Älykkään suunnittelun teorian kehittäjät, etenkin Phillip Johnson, ovat tietoisesti vedonneet postmodernismiin ja julistaneet evoluutioteorian vain yhdeksi kertomukseksi muiden joukossa. Tällä on McIntyren mukaan kauaskantoiset seuraukset: ”On myös täysin selvää, että älykkään suunnittelun teoria oli mallina ilmastonmuutoksen kieltäjien myöhemmissä omissa taisteluissa” (s. 139). Tällaiset ilmiöt ovat saaneet jotkut postmodernismia kannattavat filosofit jopa katumapäälle (viitataan Bruno Latouriin) ja postmodernismia kritisoivat filosofit hyökkäysasetelmiin. Daniel Dennettin mielestä ”postmodernistien teot ovat aidosti pahoja. He ovat vastuussa älyllisestä muodista, jonka takia on kunnioitettavaa suhtautua totuuteen ja faktoihin kyynisesti” (s. 147). Tästä teemasta on käyty *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä vuosina 2019–20 ansiokas debatti.

Kirjan viimeinen luku liittyy totuudenjälkeisen vastustamiseen. Kovin paljon McIntyre ei aiheesta saa irti. Keskeistä on aina taistella valheita vastaan. Tämä on tärkeää, koska jokaisella valheella on yleisönsä, olipa valhe mikä tahansa. On tuotava esiin faktoja ja vedottava niihin. Toinen tehtävä on puolustaa totuutta ja sen tavoittelua ja tässä filosofialla on roolinsa. Kolmas keino on vahvistaa kriittisyyttä ja oppia kysymään perusteita väitteille. Totuudenjälkeisen ymmärtää paremmin, kun tietää kognitiivisten vinoumien lähteet ja voiman.

Kokonaisuutena McIntyren kirja antaa totuudenjälkeisestä hyvän yleiskuvan. Vaikka valehtelu ja valeinformaation levittäminen eivät ole uusia asioita politiikassa, niin 2000-luvulla tapahtunut sosiaalisen median syntyminen ja poliitikkojen häpeämätön valehtelu oikeuttavat puhumaan uudesta ilmiöstä. Omat uskomukset käyvät faktoista ja tunteet perusteista.

Suomalaista lukijaa häiritsee se, että Yhdysvaltain media ja sen historia saavat keskeisen aseman, lisäksi joka luvussa otetaan esimerkiksi Donald Trump. Nyt kun valta on vaihtunut, voidaan vapaammin pohtia, kuinka laaja ja syvällinen asia totuudenjälkeinen

on. Itse korostaisin vaaroja, jotka liittyvät tieteen kieltämiseen ja epäkriittiseen suhtautumiseen sosiaalisen median sisältöihin. Mainittakoon lopuksi, että Terra Cognitan harjoittama tietokirjojen käännöstoiminta on sivistysteko. Kääntäminen on aina haastava asia, jossa joutuu tekemään sanavalintoja. Toivottavasti termi ”totuudenjälkeinen” ei jää elämään substantiivina.

ANTTI HAUTAMÄKI
Kirjoittaja on professori (emeritus).